

**2 AYLIK
DERGİ**

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

YIL : 9 CİLT : 9 SAYI : 49 KASIM - ARALIK 2025

**" Aziz milletime şunu
tavsiye ederim ki, bağrında
yetiştirerek başının üstüne
kadar çıkaracağı adamların
kanındaki vicdanındaki öz
cevheri, çok iyi tahlil etmek
dikkatinden bir an geri
kalmasın."**

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ CİLT : 9 YIL : 9 SAYI : 49 KASIM-ARALIK 2025

YAZAR	YAZI BAŞLIĞI	SAYFA NO:
SENCER KARACALIOĞLU	ŞURADAN BURADAN	01-02
Prof. Dr. ÖMER DEMİRCAN	Türkçeeş-biçimli, birimson,“vurgulu+vurgusuz ek”lerin‘yazımsal-ayr ım’ı	03-07
MUSTAFA OKAN BABA	ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ	08
Prof.Dr. SÜREYYA ÜLKER	ELEME	09-11
NURAY GÖK AKSAMAZ	İNSANIN VARLIK KOŞULLARINDAN BİRİ OLARAK SANAT	12-17
FERHAT ÖZEN	ŞİİR, ŞAİRİN ‘HAYSIYETİ’DİR, NAMUSUDUR	18-19
HASAN AKARSU	RAMAZAN TEKNİKEL’İN ÖYKÜLERİ: “PİYANGOCUNUN ÖLÜMÜ” (*	20-21
HİKMET KURTER	AY IŞIĞI SONATI	22-26
ARKA KAPAK		

ŞURADAN BURADAN

SENCER KARACALIOĞLU

“TARİHİN YANLIŞ TARAFINDA MI DURMAK?” EMPERYALİZM’İN GÜDÜMÜNE Mİ GİRMEK?

Oksijen Gazetesinin haberine göre CHP Genel Başkanı Özgür Özel son açılım saçılım süreciyle ilgili kurulan Meclisteki süreç komisyonu ile ilgili olarak “O Komisyonun dışında kalma,bu sürecin dışında kalmak,TARİHİN YANLIŞ TARAFINDA DURMAK BİZİM İŞİMİZ DEĞİL. TARİHİN DOĞRU TARAFINDA DURMA SORUMLULUĞUMUZ VAR” demiş. Sayın Ekrem İmamoğlu’nun da aynı düşüncede olduğunu açıklamalarından biliyoruz.

Gazi Mustafa Kemal Türk Gençliğine söylevinde: “...yurdunda iş başında bulunanlar,aymazlık ve sapkınlık içinde olabilirler; üstelik hayınlık da yapabilirler. Daha kötüsü, iş başında bulunan kişiler, kendi çıkarlarını, yurduna girmiş olan düşmanların siyasal erekleriyle birleştirebilirler. Ulus yoksulluk ve sıkıntı içinde ezgin ve bitkin düşmüş olabilir. Ey Türk geleceğinin gençliği işte, bu ortam ve koşullar içinde bile ödevin Türk Bağımsızlığını ve Cumhuriyetini kurtarmaktır...” Gazi Mustafa Kemal bu söylevinde Türk Gençliğini uyarmış ve ne yapması gerektiğini söylemiştir.

Dergimizin bu sayısının kapağına koyduğumuz söylevinde ise Türk Ulusunu şu sözlerle uyarmıştır. “Aziz milletlme sunu tavsiye ederim ki,bağında yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki vicdanındaki öz cevheri çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an geri kalmasın.”

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ten bu alıntıları yapmamın nedeni son dönemde CHP Genel Başkanının sık sık dile getirdiği: “muhalefete, muhalefet olmaz” sözünün Kemalistler ve Atatürkçüler için bir geçerliliğinin olamayacağıdır. Ve bu söylem yanlış bir söylemdir. Öncelikle CHP üyelerinin ve oy verenlerin parti yönetim organlarını temsil edenlerin söylemlerinin ve davranışlarının partinin temel ilkelerine uyup uymadığını denetleyip yanlış yapanları uyarma görevi vardır. Bu görev onlara Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir.

Açılım saçılım politikası emperyalist devletlerin Sevr'den bu yana uygulamaya çalıştıkları bir politik plan olduğu açıktır. Sinan Meydan'ın Cumhuriyet Gazetesinde yazdığı "Saltanat Şurası'ndan Saray Komisyonuna" başlıklı yazıda açıkladığı gibi: " 1920 yılında Sevr Antlaşmasını kabul etmek için kurulan "Saltanat Şurası" nın ve uygulamak için kurulan "Barış Komisyonu" nun amacı vatani, milleti değil, sarayı "Sultanı" ve hükumeti kurtarmaktı." Bu açılım sürecinde de bir yandan emperyalizmin planına uygun davranış sergilenirken, öte yandan AKP Genel Başkanını yeniden Cumhurbaşkanlığına taşımaktır. DEM Parti ise PKK nın siyasal kanadı olduğu kesinleşmiş bir partidir.

PKK nın ilk saldırısını yaptığı 15 Ağustos 1984 teki Hakkari'nin Şemdinli ve Siirt'in Eruh ilçelerindeki karakol ve askeri lojmanlara yaptıkları bombalı ve silahlı baskınları her yıl kutlayan terör örgütü bu yıl da kutlamayı sürdürdü.

BOP 'un nasıl bir Ortadoğu düzenlemesini içerdiğini artık bilmeyen kalmadı. BOP'un merkezi bir ulus devlet'e karşı olduğu açık. Terörist başına siyasal meşruiyet verip Türkiye'deki Kürt kökenli yurttaşların önderi konumuna oturtan MHP VE AKP, CHP'nin en azından sürece karşı çıkmasını önlemiş görünüyor. Bu da kamuoyunun, süreç konusunda karşı çıkışında şimdilik bir fren görevi yapıyor. Ancak ileri zamanlarda bu durumun CHP nin iktidara yürüyüşünün bir freni olması olasılığı yüksek.

EŞİT YURTTAŞLIK

DEMLilere ve Liboşlara göre Türkiye'de eşit yurttaşlık yokmuş. Oysa Anayasaya ve yasalara göre yasalar önünde her Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı eşit. Kürt yada herhangi bir etnik kökene sahip bir yurttaşın ülkenin istediği yerine gidip yerleşmesinin,gezi yapmasının, okumasının, bir iş kurmasının, politikayla uğraşmasının,seçilmesinin,seçmesinin önünde bir engel var mı? Ben söyleyeyim yok, Özellikle CHP lilerin bilmesi gereken Türkiye Cumhuriyeti Devletin kuruluş felsefesinin temeli tek merkezli(üniter),laik bir ulus devlettir. Bu ulus devletin şekli Cumhuriyettir ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti,ülkesi ve ulusuyla bölünmez bir bütündür.

Türkçeeş-biçimli, birimson, “vurgulu+vurgusuz-ek”lerin ‘yazımsal-ayrım’ı

Ömer Demircan, Yeniden Türk Dili Dergisi, Kas-Ar 2025, /7. Kasım. 2025

Türkçe bütün kökler tek, kapalı hecelidir. Soneklemeğe uygulanan ses uyumu ayrımları kök-hece ile tetiklenir. Söyleyişte sonekler arası sesel örtüşme, birleşme, değişimleri engellemek içinses-uyumu öncesi silinen üç: (i) ‘*ön-art*’, (ii) ‘*düz-yuvarlak*’ünlü, (iii) ‘*ötümlü-ötümsüz*’patlamalı ünsüz karşıtlıklarından dolayı: köklerde kullanılan³⁰(anlam-ayırıcı-ses =) sesbirim sayısı, ikinci hecedebaşlayan soneklemeğe göre sonek üretiminde 15sesbirime(2ünlü + 13ünsüze)düşer. Türkçe sonek biçimleri *açık* (ünlü: Ü ile biten) “-ZÜ”: “-DA”, ya da *kapalı* (ünsüz: Z ile biten)“-ZÜZ”: “-DAn” gibi bir heceyi aşmaz.¹

Türkçede bütün dizimsel işlevleme soneklere yüklenir; ister istemez, çok sayıda sonek biçimlemek gerekir. Olağan sesel-dizimli tek-heceli ek-biçimleri yetmeyince, başka *genel-ayrım* türlerine başvurulur. Onlardan biri, tek biçimden: *anlamı, işlevi* “*vurgu*” ile ayrılan, “*birieylemi* ‘ad’layan”“*vurgulu-mÄ*”, *ötekisiyükleme olumsuz yapan*“*vurgusuz-mÄ*”gibi*şbiçimli, ayrı-işlevli, iki-ek* üretimidir.

A. “Tek-heceli-taban + sonekleme + vurgulama” işlevi.

1. *Vurgulu-ek : vurgusuz-ek-ayrımı*. Tek-tabanlı birim vurgusu, birime vurgusuz bir ek katılmadığı sürece *birim-son vurgulu heceye* kayar.

a. “*Vurgu-alan (= vurgulu) bir ek*”, yalnızca katıldığı “*tabanson-hecedeki vurgu*”yu kendi üzerine çekerek vurgulanır: *oku>oku-dù>okudu-lâr>okuduklar-î>okudukları-nîz>okuduklarınız-dân*.

b. “*Vurgusuz bir ek*”ise vurgulanmaz; yalnızcayanaştığı hecedeki vurguyu o hecede durdurur, ilerletmez. Örneğin “*olumsuzluk*” eki vurgusuz /-mÄ/: *oku> okù]-mÄ>okù]-mÄ -dî> okù]-mÄ-di-lâr> okù]-mÄ-dık-lar-ı> okù]-mÄ-dık-ları-nîz> okù]-mÄ-dık-lar-ın-ız-dan*.

c. “*Sözel ezgileme*”de vurgusuz ekler ile odak seçilebilir. O amaçla kullanılan en az üç vurgusuz ek bulunur:

(i) “-DÄ : eş işlevli *seçenek* belirterekbirimleri eşler: “*Bu akşam otel-DEdēkalabilir*.

Bu akŞAMdōtelde kalabilir. Bu akşam otelde kalabiLİRDē, (yarın akşam olmaz)”.

(ii) -mİ: *yeni-bilgi sorma*: “*Yarın geziden döNÜyormu sunuz?” “GezidenYÄrınmī dönüyorsunuz?”*

(iii) -kİ: *karşı tepki* belirtme: “*Borcunuzu ödemediNİZkī, (size yeni kredi açayım!)*”

ç. Ancak, yüklem tabanı bir-iki ek arayla *ikinci bir vurgusuz ek* alırsa, birimin o ekten önceki ikinci bir hecesi de vurgulanabilir: (*görüŝ-tür>görüŝtür-t>görüŝtür-t-mē>görüŝtür-tmē-di>*) *görüŝtür-tmēdi-ler>görüŝtür-tmēdiİlērķī, aç-TİR-t-mÄ-di-LARķī, çağ-ır-ıl-mÄ-di-nîz-sā, ...* . Böylece, vurgusuz ek, birim vurgusunu yalnızca durdurmakla kalmaz, ikinci vurgusuz ek, odak vurgusunu kendinden önceki heceye de çekebilir. O işleme, “*ikili-odak*”lama denebilir.

Türkçede “*vurgu*” ile anlam-ayrarak tek sesel biçimden “*eş-biçimli*”: biri vurgulu, ötekisi vurgusuz, iki birimleme işlemi ile, 35’i vurgusuz, 25’i vurgulu 60’ın üzerinde ek biçimlenir.² Örnek: “*ad*” türü sözel ögelere (“*tarla-dā*” gibi) “*konum*” ayrımı ekleyen vurgulu “-DÄ” eki ile, gene “*ad*” türü birimleri (“*kızınatarladāverdi*” gibi) *işlevsel-eşleyici, vurgusuz* “-DÄ” (ölçünlü biçim “-dÄ”). Vurgusuz-eklere ayrıca: *birim vurgusu belirleme, sözel odak seçimi, birimsel izleme, ezgisel konumlama*işlevleri koşulur.³ Ayrıca, eylem-kökü ile eş-biçimli: “*vēr-*” > “-(y)İ” + “-vēr” : *ver-i-ver, bak-ı-ver, sor-u-ver, ...* gibi, tek-biçimli vurgusuz ekler de biçimlenmiş.

2. Sorun.

Bütün ekler taban türü seçer. Türetme işlemi gerek *taban-türünü*, gerekse *anlamı* değiştirir. Sözel-dizim ekleri ise, tür değiştirmez, sözel “*işlev*” belirler. “*Vurgu ile ayrılan eş-biçimli dizimsel ekler*”i ardarda, yanaşık konumlamada: “*vurgulu*” ek önce, “*vurgusuz*” ek sonra gelir. “*Açık-heceli, vurgulu*” bir ek “*odak*”vurgusu alırsa, sonuna /y/ gibi vurgu sönümleyici bir “*koruma ünsüzü*” eklenir: “*Öğleden sonra okul-dā-y]-dī*”. Sona eklenen /y/ *yarı-ünlüsü*, “-dā-y-]” üzerine düşen “*odak vurgusu*”nu sönümler. Sözlü anlatımda ekdizimselbelirsizlik oluşmaz.

Yazılı iletişimde ise, sözlü ayrımlar etkisiz kaldığı, iki ekin ardarda diziminde konum önceliği ayırıcı olsa da yetmeyince, Türkçe öğretiminde “**vurgu**” işlevinin, vurgulama biçiminin sonekleme odaklı olarak Türkçeye göre öğretilmesi zorunludur. Vurgulama doğru öğretilirse, görelî dizim değişmediği için yazımda da okumada da “*işsel-sesletim*” vurgulu-vurgusuz ekleri kesin ayırır. Ancak, henüz öyle bir öğretimin başladığı kuşkuludur.

Türkçe ek yazımında vurgu-ayırıcı görsel belirti kullanılmadığından, işlevsel belirsizlik oluşur. Odak-hece sonuna koruma-sesi eklenmezse, yüklem “**yık-**tî-dî***” gibi dil-dışına çıkabilir; /-y-/ eklenmezse, yanaşık iki ek “**-de-di**”, “**-da-dî -de-de**”, ...” biçimlerine dönüşerek birimsel anlamlama bozulur. Yüklemson vurgusuz-ekler “/Dİ/, /mİş/, /sÄ/, /-kĕn/”, Orhun metinlerinde “***ekfiil**” denilen /**zär-**/, Anadolu’da /-y/ > /y-/ > /zi-/ gibi anlamı belirsiz sesel bir birime: “/i-di, i-miş, i-se, i-ken/” gibibağlanarak tabandan ayrı yazılarmış. Onlara, 1928’de Atatürk’ün özel olarak ilgilendiği **ekfiil**’siz, birimden bir harf ara ile yazılan vurgusuz: “**-DÄ, -mİ, -ki**” ekleri de katılmış. Yüklem sonuna eklenen vurgusuz ekler taban-türü ayırmaz, o nedenle “***ekfiil**” anlamsız bir terimdir.

B. HARF DEVRİMİ uygulaması.

29 Ekim 1923’te Türkiye Cumhuriyeti ilân edilip, arta kalan engellerin aşılmasından sonra 1 Kasım 1928’de Harf Devrimi yapılarak Türk halkına *en ussal, en çağdaş, en kolay öğrenilebilir*, sesbirimsel “**Yeni Türk Harfleri**” ile “**yazı-dil**”ne giriş armağan edilir. Türkçe ABC, ussal gelişmede “**okuma**” etkinliğinin katkısı düşünülerek biçimlenir. Geçmişte başka yazılar, ABC’ler ile yazılmış olan Türkçe metinler, Türkçe bir ABC ile yazılmış sayılmaz. “**Yeni Türk Harfleri**”*Türkçe için biçimlenip birimlenen ilk ABC sayılır*. Halk mekteplerinde yeni harflerle halka Türkçe okuma-yazma öğretimi başlar. 1932’den sonra uygulanan Dil Devrimi ile, 1928-1950 arasında halkın konuştuğu sözlü dilden Türkçe bir yazıdili, eğitim dili yaratılır.⁴

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, 1 Kasım 1928 “**Harf Devrimi**” öncesinde, 1928 Haziran-Ekim arasında yurt gezilerine çıkar. Gittiği iller, ilçelerde “**vurgusuz: -DÄ, -mİ, -ki**” gibi eklerin yazımı üzerine de: “*Acaba o ekler, sözcükle aralarına (-) gibi bir çizgi konup: “... söylemedi-ki” gibi yazılırsa, o yazım kolayca öğrenilebilir mi*” diye denemeler yapar. Nedeni, önce konumlanan eş-sesli, **ayrı işlevli, vurgulu: “-Dİ”, “-kİ”, “-m-İ, ...**” ekleri ile: ayrı işlevli, “*odak*” seçici “**vurgusuz**”, : “**-DÄ, -mİ, -ki, ...**” eklerinin karıştırılmasını önlemektir. Ancak “**vurgusuz: -DÄ, -mİ, -ki**” başına /zi/ gibi bir hece katılamıyacağı için, o yolla “*başarı sağlanamıyacağı*” anlaşılır. Sonunda öyle eklerin, katıldıkları sözel birim ile arada “*bir-harf boşluk bırakılarak yazılması*”na karar verilir.⁵

Vurgusuz “**-dÄ**” eki: öğretimde Osmanlıca açıklama ile: “**Dahi*” anlamında “*da*” ayrı yazılır” denerek öğretildi sanılır. Oysa, açıklama yanlıştır. En azından: “**vurgusuz ‘-dÄ**” eki: *sözel işlevi belli iki birimi işlevsel olarak eşler, ilki ‘bilinen/verili’ ise, dışlanmış olacağından ‘yeni’ bilgi yüklü ikinci öge ardına konumlanıp bir harf aralı yazılır*” biçiminde olabilir.⁶ Dil Devrimi sürecinde (1932-) amaç ayrıca: “**halkın konuştuğu Türkçeden çağdaş bir yazı ve yazın dili yaratılması**” olduğu için, vurgusuz ekli (*idi, imiş, ise, ...*) gibi ayrı yazımların da uygun görüldüğü anlaşılıyor.

C. Yüklem sonuna konumlanan vurgusuz-ekler.

1. HARF DEVRİMİ (1 Kasım 1928) öncesi, sözlü-iletişim dönemi.

(a). Çoğul özne düşmüş ise, sayısal bilgiher kişi için: **tekil** eksiz, **çoğul** bir ek ile belirtilir. Ek vurgusu, vurgu ile ayrılan eklerin olup olmadığından, ezgisel işlevlerinden bugün de söz edilmediğine göre, o ek biçimleme-karşıtlığı da bilinmiyor. O nedenle “/zär-/ **är-tî**” **birimleme** işleminin doğru açıklandığı kuşkuludur. /**är-tî**/ içinde /-ti/ “**vurgusuz**” bir ek olsa gerek. Talât Tekin: *Orhon Türkçesi Grameri*, (Ankara, 2000, s. 211) içinde 478: “*Özne çoğul üçüncü kişi ise, özne ile yüklem arasında biçim bakımından böyle (sayısal) bir uygunluk yoktur.*” der. O yargı, özne düşmüş ise, üçüncü-kişi (tekil-çoğul) “**öznel sayı izleme**” zorunluluğunun ayırımında olmadığını gösterir.

Türkçe vurgusuz eklerden birimson vurgulu öznel-edim **zaman-eki** “/Dİ/, /-mİş/” ardına yananan vurgusuz: “/Dİ/, /-mİş/, /-sÄ/, /-kĕn/” ekleri, anlatıcının “**öznel-edim**” ile ilgili yorumlarını iletir. *geçmiş zamanda uzaklık: /Dİ/ ile, geçmiş zamanda belirsiz, dolaylı bilgi /-mİş/ ile, (*dilek-şart’ değil) edimsel koşul /-sÄ/ ile, edimsel örtüşme /-kĕn/ ile belirtilir. Yazılı-anlatımda*, taşıyıcı bir tabana bağlı olarak birimler birer sözcükmüş gibi, uyumsuz: “/i-dî/, /i-miş/, /i-sĕ/, /i-kĕn/” gibi tek biçimle, yüklemden ayrı yazılarak, olan-olmayan belirtisizlik giderilmiş.

(b) O ayırım: “Orhun Yazıtları (İS 732-) döneminde (T. Tekin: *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara, 2000), *vurgusuz* “-Dİ” eki eylem tabanından ayrılarak “*är-ti*” biçiminde yazılmış: “... *olor-ur är-ti-miz*” (: *oturuyor-du-k*); “...yok bolu bar-*mişär-ti*” (: *yok olup gidivermişti*)”.⁷Yüklem sonundaki *vurgusuz* ekler /*är*/ tabanına eklenerek yüklemden ayrı-yazılmış. Anadolu’da ise 1928’e değin geçen sürede yazım: /*i-di, i-miş, i-se, i-ken*/ gibi biçimlere dönüşmüş. Türkçede /*i*/=*/zi*/ gibi bir açık hece kullanılarak: “**ekfil*, **i-mek* eylemi, **ekeylem*, “*cevher fil*” adlarıyla anılmış. Bana kalırsa, /*i*/ = sözlü dilde /*zi*/ hecesi: “*gittiy-di, evdey-dî*” içindeki /*y*/, /*i*/ ye dönüşerek *vurgusuz* ek başına konumlanıp ayrı yazıma taban olmuş. “Türkçeye göre:

(i) *Kök-anlamı* yok.

(ii) Bütün Türkçe kök-tabanları gibi /*i*/; “*kapalı tek-hece* biçimli” değil.

Tekin çözümlemesinde “*öznal-izleme*” üzerine özel bilgi yok. Tekil özne sayı eksiz (-Ø), çoğul özne ada ek olarak katılırsa yüklem sonunda ayrıca izlenmez. Ancak özne dışlanmış ise, “çoğul” sayı belirtilir. Şu örnekte ise, o da yok (s.192): “*ırak bodunug ança yagut-ır “är-miş.”* = (:**Çinliler*), “uzakta yaşayan halkları öylece kendilerine yaklaştırır**lar-miş.*” Yazmada, okumada uyum gözdari edilmiş!

(c) *KaşgarlıMahmut*’un (1072): “*Divan-ı Lugat-it Türk*”adlı sözlüğü (Besim Atalay çevirisi, TDK y. 1939-1941) içinde, “**/i*-” biçimleri verilir verilemediğine baktım, bulamadım. Dizin içinde (kuşkusuz Atalay’a göre) “*tek ünlü*” ile yazılmış şu iki birim verilmiş: (i) “*ö-*” (gerçek /*zö*-/): *düşün-dükten sonra anlamak*, (ii) “*u-*” (gerçek /*zu*-/) *geciktirmek*, “*ü-*” (gerçek /*zü*-/) *kudretli ol, gücü yet-*, (gerçek /*za*/) *şaşalamayı anlatan bir edat*, “*e-*” (gerçek /*ze*-/ : *olmak*. Ağz, lehçe ayırımı yapılmamış.

2. “Hece-ölçülü halk-şiri”nde “vurgusuz-ek” başına hece ekleme.

Sözlü dilde kesin tarih belirlenemese de, *Yunus Emre*(1240-1322) şiirleri değişimi kanıtlıyor: “*i-kên*” başına eklenen /*i*-/ > /*zi*-/ anlamsızdır. İşlevi, “*hece-ölçülü dize*”de “*hece sayısını eşitlemek*”-tir. “*Bu dünyada bir nesneye/Yanar içim göynür özüm. /Yiğit iken ölenlere/Gök ekini biçmiş gibi. /Kuru idik yaş olduk/Ayak idük baş olduk/Yunus miskin çiğ idük/piştik elhamdülillâh*”.⁸*Gi-dê-rî-dî*, içinde koruma ünlüsü /*i*/, /*kuru idik*>/*ku-ru-ridik*/ içinde de bir ara hece /*zi*/ ekleyen işlemden, bağla-ma göre, tek bir birim ekleme değil, anlamı etkilemeyen anlamsız sesel eklemeler uygulanır.

Ayrıyazım, yalnızca eylem-tabanlı yüklem sonuna katılan *vurgusuz* eklere değil: “*ile, için, /-dâ/* (= dahi *dâ/dê*), *-mî, -kî, ...*) gibi birimlere de uygulanır. Ancak iki ek **di-dî /diy-dî* “**de-dî*” / “**dey-dî*” / “**day-dî*” ... biçimlerine /*y*/siz giremediği için, *Yunus Emre*” (1240-1322)hece-ölçüsünde yazdığı: “*Bir kez gönül yıktınise / Bu kıldığın namaz değil.*” gibi 4+4 heceli dizelerde bir hece’ye gerek duyulduğu için: “*yık-tın-sa / yık-tıy-sa-n*” yerine “/*y*/ > /*i*/ > /*zi*-se/ değişimiyle “*yık-tınzi-se*”biçimli sözel birimi kullanmış.

/*y*-/ > /*i*- > /*zi*/ : /*zidi, zimiş, zise, ziken*, .../içindeki /*zi*-/ hecesinin bir anlamı var mı? Yok. Yalnızca “birimson eş-sesli *vurgusuz-ek taşıyıcı* bir taban olma işlevi var. Kendisi vurgulu mu? Sözlü-dilde hayır. O durumda yazı-dilinde ayırıcı işlev okuma, ölçü amaçlı, “*ayrı-yazım*” dışında bir gösterge bulunabilir mi? Evet. Eş-sesli, önceki vurgulu, sonraki *vurgusuz* “*idi*” gibi, sözlü dilde kolayca ayrılan iki yanaşık ekin yazımsal ayırımı, vurgulu-ekin sonuna koruma-sesi /*y*-/ eklendiği belirtilip: ya “*yazdıysa*” gibi bitişik, ya da “*yazdıy-sa*” gibi bir ara çizgi ile, “*yazdıise*” gibi ayrı yazılarak öğretilirdi. Hece ölçülü anlatımda çözüm olarak sonuncusu seçilmiş.

(a). Tarihsel kaynaklara baktım. TDK “*Tarama Sözlüğü*”nde XIV.yy. “*ne idi* (<*nèy*]-dî), “*ne idüğü*”, XV.yy “*imişse*” ... gibi yazımsal örnekler çıktı. Demek ki, bir “ünsüz ABC’si” oluşturup İS 622’de uygulanmaya başlanan Arap harfleri ile Arapça yazım etkisiyle Türkçe birimlere uygulama (1071-) sonrası “*Selçuklu Devleti*” yönetim diline de yansımış bir yazım biçimi.⁹ O yazım biçimi belli ki (1300-) sonrası Osmanlı kâtip görevlilerin diline, Batı üniversitelerinde (1312-)’den başlanarak “*As-ya ülkelerini-sömürü*” amaçlı: *zenginlik kaynaklarını belirleyecek bilim-adamı, soygunu gerçekleştiren* (İng. *Arap Lawrence* örneği) *terör örgütleme uzmanı* yetiştirmek üzere açılan **Orientalism** bölümlerinde (Arapça, Farsça, Türkçe’dan) karma-dil Osmanlıca öğretiminde tek-tabanlı yüklem sonuna eklenen *vurgusuz-ekler* eşleşsel sözcüklerle eşlenmiş. Osmanlıca şiirlere, şarkı sözlerine (: “Üsküdar’a gider *i-ken*aldı da bir yağmur”, ...), erken dönemde Türkçe “hece” ölçüsü ile üretilen *halk-şirilerine* Türkülere de girmiş olabilir (Uyur *i-di-k* uyardılar, diriye saydılar bizi, ...). Türkçede: “**EK-fil*, **EK-eylem*, **İ-mek fiili*, **cevher-fil*” adıyla anılan sözlüksel birimler oluşmuş.

Vurgulu-ekin sonuna katılan “**koruma-sesi**” /y/, “*konuşanın edimsel yorumu*”nu ekleyen “**vurgusuz ek**” ile birleştirilerek, ayrı bir sözcükmüş gibi yazılmış.¹⁰

Osmanlıca’ya aktarılan bağlayıcı vurgusuz ekler, yabancı-anadilli devşirme, dönme kâtip, devlet görevlilerince “**yazı-dili**”nde kullanılmış. Üstelik, 1312’de Avrupa üniversiteleri **Orientalism** bölümlerinde Osmanlıca öğretiminde Türkçeden alınan Osmanlıca ekler Batı-dillilerindeki eşanlamlı işlevsel sözcükler ile, İngilizce karşılıklar : “*zidi : was, zimiş : has -, zise : if, ziken : when, -zilē : with, “-DĀ” (-da/de) = too, DĪ (-dı/di/du/dü) = do/have* = gibi ... gibi eşlenerek *halkın, Yunus Emre*’nin kullandığı sözcüksel yazım seçilerek öğretilmiş görünüyor.

İlk Gazete “*Takvim-i Vekâyi*” yayını ile mi başlamış? Osmanlı ayrı yazmasa da, Batı üniversitelerinin Orientalist Türkoloji bölümlerinde (1312-) daha önce kullanılmaya başlanmış. Arap harfleriyle yazımda noktalama kullanılmadığı, sözcük arası verilmediği, Arapçada yalnızca üç ünlü /a, i, u/ bulunduğu için yazılması gerekmediği için, 1950-1928 arasında Türkçe birimlerin, vurgusuz eklerin doğru yazıldığı da kuşkuludur. Tek kanıt, 8-heceli “4 + 4” dize gereği vurgusuz “-sĀ” gibi eklerin “**İsē**” gibi bir biçime girişi bir gerçektir.

(b) **Ş. Sami**: “*Kamus-ı Türkî*”, Osmanlı dönemi (1901, TDK y. 2010) sözlüğünde eşleme işlevli vurgusuz ek /-DĀ/ (İng. =“*too, also*”)”, tümcecik-bağımlılayıcı vurgusuz /-kī/ (İng. (=“*that*”), “*idim, iken, ile(n), imiş, ise*” eklendiği sözel birimlerden ayrı yazılmış.¹¹

(c) **J. Deny**: “*Türk Grameri, Osmanlı Lehçesi*” (1921, çev: A. U. Elöve: 1941: s 986) çevirisinde: “*kıbağlacı hem Türkçe hem Farsçadır; kiedatı tümcecik bağlayıcıdır*” (s. 987); ... “*kıbağlacı... da öyle*” (s.1240) denmiş. “Türkçe birimlemede vurgusuz ekler”i anlamadan “-kī” hemencecik Farsça’ya bağlanmış! Oysa, Türkçede “vurgu” ile ayrılan ayrı sesel biçimli en az iki /kī/ eki bulunuyor.

Türkçe “**vurgulama**” ilgili alanda dizgesel bir işlem olarak bugüne değin doğru anlaşılmadığı için, vurgusuz kimi işlevsel ekler ilk *karmadil-Osmanlıca*, “*mektep-dilbilgisi*” 1851 yılında Fransızca’dan çevrilerek ardarda ‘ad’a: *vurgulu “-dā” eki ile “vurgusuz “-dā” eki, ‘eylem’e ise vurgulu “-dī” eki ile vurgusuz “-dī” eklerinden başka öteki vurgusuz, odaklayıcı “-mī, -kī” ekleri de, katıldığıbirimdenbir harf ara ile yazılmış: “Kardeşidegeldi, işini bitirmişkieve dönüyor, yemek piştimi?” Türkçede anlamı, bağlamı “vurgu” ile ayrılan eş-biçimli “vurgulu -DĪ” – “vurgusuz -DĪ” gibi 30 dola-yında ek çifti (60 ek), 10 dolayında da eylem kökleriyle eş-biçimli ancak vurgusuz ekler bulunuyor.*¹²

(ç)Yazımsal *ekfiil birimlemeye yol açan işlem “vurgu” ile anlam ayıran eşbiçimli eklerin, eş türden sözel birimler ile kullanılmasıdır. Örneğin (i): vurgulu “-DĀ(y)” (İng. ‘at’) eki “ad” türü sözel birime “**konum**” anlamı ekler (*Salı günü Özge okul-dāy-dı*), vurgusuz “-dĀ” eki (İng. ‘too’)ise “ad” türü iki sözel birimi eşler:“*Salı günü* (Umut gibi) *Özge dē okula gidecek*”; (ii): vurgulu, gerçek geçmiş zaman eki “-DĪy”, vurgusuz öyküsel geçmiş zaman eki “-DĪ” (>*idi*): “*tanış-tiy-dī-k*” gibi ardarda dizilince yazımsal olarak “*tanıştı idik, hâkim idi, ...*” türü yazıma dönüştürülmüş. Ayrım doğru okuma sağlama amaçlı görünüyor. “Vurgusuz” ek işlevleri “*Türkçeye göre etkili öğretilmediğinden yazımda bugün de yanlışlar oluşabilmektedir. Yazımla ilgili küçümsenmeyecek ölçüde gereksiz yakıştırma ayrımı üretildiği, uydurulduğu için incelemek zorunda kaldım.*

ÇÖZÜM.

- i. Sözlü dilde *vurgulu-vurgusuz* eklerde *biçimsel karışma, işlevsel beirsizlik* olmaz; dizimsel konum + vurgu ile ayırım yeterlidir. Gerçek sorun:“**vurgulu – vurgusuzek**”ler doğru ve etkili öğretilerek çözümlenebilir. *gelmişse, gelmişken, “geldiydi, gelmişti” ...*” gibi katılırsa, ölçünlü dilsel sesletim de bozulmaz.
- ii. “-DĀ, -mī, -kī” ekleri **Atatürk**’ün 1928’de belirlediği gibi bağlandıkları tabandan bir harf ara ile yazılmalıdır. Yazılı dilde de “**dizimsel-konum**” yeterli olablirse de, vurgusuz ekler doğru öğretilmediğinden, belirsizlik oluşur. O nedenle vurgulu hecesonundaki koruma sesi /y/ vurgusuz eke katılarak ekle birlikte ayrı bir sözcükmüş gibi yazılarak: “/zi-di/> **idi**, /zi-miş/> **imiş**, /zi-se/>**ise**, /zi-ken/> **iken**”yalnızca yazılı anlatımda kullanılır.
- iii. Vurgulu-vurgusuz ekler, sözel-birim vurgulamaları doğru ve etkili öğretilmelidir.

¹Demircan, Ö: “Sonekleri “*kayıpsızsöyleyişe, yazıma uyarlama işlemleri: görülmeyen yanlarıyla “ses-uyumu*”Yeniden *Türk Dili* dergisi - internet Eylül-Ekim 2025.

² Bir başka işlem, tek-biçimi iki ayrı tür tabana koşup ayrı anlamlı iki ek üretimi: *boş > boşa, diz-> dize*, “-sİ”: *tüt-sü, çocuk-su, ...*. Heceleme-gereği “*koruma-sesi*” eklenen “*hece-altıbiçimliek*” üretimi: Tamlama eki. “-(s)İ” : *bahçe-kapı-(s)İ, ...*; nesnel işlev eki: “-(y)İ”: ... *kapı-yı (aç-), bahçe-kapı-(s)İ-(n)İ (aç-), ...*.

³ “*Dil incelemeleri*”-nde, “*sözlük*”lerde: eklerin birimsel yazımlarında **vurgu** belirtilmesi, “*koruma-sesi*”nin () ile ayırımı zorunludur.

⁴ Ne var ki, 1950’den sonra *Anglo-Amerikan orientalist dayatmalarından* eğitim olumsuz etkilenir.

⁵ Bu bilgi Harf Devrimi üzerine yayınlanmış kitaplardan alınmıştır. Biri: Bilâl N. Şimşir (1992: 3.bl. s 160-).

⁶ Bilinçaltındaki dilsel kural kimi durumlarda doğru işlemediği, artık kimi dergilerde düzeltme yapılmadığı için, en başta “**dÄ**” ekiyanlı yazılabilmektedir. Son zamanlarda, “vurgusuz-ek”lerden kimilerini, kimi anlamlarıyla “*sözcük*” sayanlar, “*ekfiil”i çekimsel açıklayanlar, Türkçe üzerine *Türkçe-dışı ayrımlar* uydurup *atıp-tutanlar*, *aşırı-genelleme* ile yanlış üretenler artmıştır.

⁷ Orhun yazıtlarından (682-744 dönemi metinlerde) T. Tekin (2000: *Orhon Türkçesi Grameri*, s.191): “*çoğay kuzin kara kumug olur-ur **är-ti-miz***” (: *Çogay (dağlarının) kuzeyinde Kara Kum (denilen) yerde oturuyor-du-k*); “*türk bodun ati yok bolu bar-mışär-ti*” (s.193: *Türk halkının adı yok olup gidivermişti*). (s.243: **är** = olmak, 244 **ir** = olmak, **bol** = olmak).

⁸ **Öteki örneklerden:**s7: *Hasta iken halimizi /soranlara selam ol-sun./s46 Yiğit iken ölenlere/yanar içim göynür özüm. // s18 Yunus miskin çiğ idik/ piştik elhamdülillâh. s27 Kuru idik yaş olduk/ Ayak idük baş olduk, Yunus miskin çiğ idük. // s22 Oda gölge der isem/ ta’nitmeyin hoca-lar. s31 Bir kez gönül yıktın ise, s32 Dört kitabın manası/Budur eğer var ise. s33 Söyler isem sözüm savaş. s35 Yedi de-niz geçer isem/Yetmiş ırmak içer isem/ İster idim Allahı/ Buldum ise ne oldu/ Güldüm ise ne oldu. s45 Sana ibret gerek ise. s55 Bilene bu söz yeter/ sende güher var ise. s59 Doldurmadan kor isen/ kendi dolası değil. s60 Ken-din müslüman etsin/ var ise kerameti. s61 Elli yıl ıslatır isen. s63 Bilene bu söz yeter/ Sende güher var ise/ Dört kitabın manası budur eğer var ise. // s.39 Yunus okur diller ile/ Bir sürü bülbüller ile/ Haktan yana kullar ile. “S. Eyüboğlu(1971): “*Yunus Emre*”, Cem y.). Ayrıca, TDK y “Tarama Sözlüğü”ne de bakılabilir.*

⁹ Batı dillerinden Osmanlıca kâtip yazı diline, oradan 1950’de mekteplerde okunan “dilbilgisi”ne, ardından 1933- Üniversite TDE bölümlerini kuran Orientalistlerce “**çekim**” **sanılıp** çevirisel eşleme ile Türkçeye aktarılan işlem Türkçe-dışıdır: Batı dillerinde, Arapça’da bulunur: özellikle eylem-tabanlı yüklem köklerini “**zaman+öznel-kişi**” ayrımlı en az 6’lı biçimlemelere sokar. Üstelik, bütün tek-tabanlı “türetme”, sözdizim işlevlerini soneklere yükleyen Türkçede, değişmez tek-hece tabanlı yükleme katılan en az 3 olmak üzere 15’e varan ek dizimi ile çekimsel işlem biçimlenemez de.

¹⁰ Örtüşme önleyici /-n/ gibi başka koruma ünsüzleri de kullanılır: “O döndü-**ğü-n**]-**dē**,” (evde kimse yok-tu). Koruma seslerinden bir bölümü: [a,e,i,u,ü; s,ş,n,y,r; b,d,k,g]’dır.

¹¹ **J. Deny:** “*Türk Grameri, Osmanlı Lehçesi*” (1921, çev: A. U. Elöve: 1941: s 986) çevirisinde: “**kıbağlacı** hem Türkçe hem Farsçadır; **kiedatı tümcecik bağlayıcıdır**” (s. 987). “**kıbağlacı... da öyle**” (s.1240) denmiş. “Türkçe birimlemede vurgusuz ekler”i anlamadan “-**ki**” hemencecik Farsça’ya bağlanmış! Oysa, Türkçede “vurgu” ile ayrılan ayrı sesel biçimli en az iki /ki/ eki bulunuyor . (i) “*Yanda-ki araba*” “*dün-kü yemek*” tamlamasındaki “*niteleyici*” bağlayan **vurgulu**“-**ki**” eki; (ii) “İyelikli öbekten nitelenen öge dışlayıcı **vurgusuz** “-**ki**” eki: “*Mehmet’in arabası*” +nitelenen dışlama> “**Mehmet-inD-sı*” > “*Mehmet-in-ki-si*”. (iii) “*Öyle acıktımki ...*” içinde-ki “*odaklayıcı, tümcecik-bağlayıcı*” **vurgusuz**, “-**ki**” eki; (iv) ? Alıntı: öne-konumlu vurgusuz (* Farsça anlatım biçimiyle çevirisel) “**ki**”**ye** bağlaç işlevi koşma: “... **kıben onu uyarmıştım. ...**”. “*Ek alımı yok, işlev aktarma var*” denebilir.

¹² R. Nash, (1970):“tek-tabanlı sözcük, sözel birim vurgusunun soneklamaya bağlı olduğunu anlamadığı için, Türkçe “**ritimi**” sözcük-vurgusuna bağlı (wurd-stress-timed) olarak yanlış belirlemiş. Demek ki, vurgulu-vurgusuz eklerle bağlı, aletle görülemeyen, o gün için ayırımında olmayan sözcük-vurgusundan haberi yoktu.

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

M.Okan Baba

Eski Anadolu Türkçesi Anadolu Selçuklu Devletinin kuruluşu ile başlamıştır. XI-XIII yıllar arasında Anadolu'ya yoğun Türk göçleri başlamıştı. Bu gelen Oğuzlar kendidillerine dayanan bir dil oluşturdular. Bu dil XIII-XV. Yüzyılın ortalarına kadar sürdü. Bu dönemde birçok yapıt yazıldığı bilinmektedir. Ancak bunların yazılış yeri ve tarihi belli değildir. Bu nedenle yazı dilinin başlangıcı kesin olarak belli değildir. Dilin doğal gelişimi iç ve dış yapının gelişmesiyle ilgilidir. Bu nedenle dönemleri kesin olarak saptayamayız, çünkü eski dönemden bazı özellikler içinde saklar.

Eski Anadolu Türkçesi doğal gelişimi içinde üç alt bölümden oluşur. 1-Selçuklu

Dönemi 2- Beylikler Dönemi 3- Osmanlıcaya giriş dönemi.

1_Selçuklular Dönemi XII-XIII yüzyıl Türkçesidir. Bu dönem Eski Türkçeden izler taşıır. Çarhname'de olduğu gibi. Oğuz boyları Anadolu'ya gelmeden önce bir yazı

dili oluşturmamışlardı. Bu güney lehçesi Anadolu'da oğuzca üzerine oluşturulmuştu. Ancak Anadolu Selçuklularının dili Farsça olduğundan. Bunun için Türkçe Farsça 'ya karşı savaş vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca bir dilin yazı diline geçmesi için bir savaş vermiştir. Ayrıca bu dönemde Arapça bilim diliydi. Ancak halk Türkçe konuşuyordu. Yönetimin halkla ilişki kurmak için gereksinimi olduğundan, Türkçe konuşmaya başladı bu yolla Oğuzca yazı diline dönüştü. Bu dönemde birçok metin yazılmıştır. Alinin Kurandan aldığı Kıssayı Yusuf Hikayesi Ahmet Fakih 'in Çarhnamesi, Hoca Dehhani'nin Şiirleri, Sultan Veledin şiirleri bu dönemde yazılmıştır. Mogolistilası sırasında birçok yapıt yok olmuştur. Bu döneme Eski Türkçe'den gelen sözcükler olduğu için Karışık dilli metinler diyoruz.

2-Beylikler Dönemi Türkçesi: Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra, Moğolların önünden kaçan Türk zümreleri Anadolu'ya gelince Anadolu'da beylikler ortaya çıktı. XIII. Yüzyıl yapıtlarında iki dönemi de temsil eden ürünler yazıldı. Bunlardan Oğuzca'ya dayalı bir yazı oluştu. XIV. Yüzyılda bilinçli olarak Türkçe yapıtlar yazılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan beylikler Menteşeoğulları, İnanç oğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Karasioğulları, Germiyanogulları, Hamit oğulları, İsfendi-yaroğulları, Osmanogulları, bölgesinde bilimsel çalışma etkinlikleri çoğaldı. Beylikler Türkçeye önem verdiler Bu dönemde yazılan düzyazıda genellikle yabancı sözcüklerden kaçınılmıştır. Ayrıca dönemde yazılan yapıtlar oldukça çoktur. Aşık Paşanın Garipnamesi, Fakirnamesi, Vasef-i Hali, Ahmet'inin İskendernamesi, Hoca Mesut'un Sühey ü Nevbaharı. Bu ürünlerdendir.

ELEME

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Başta alamancık ağacı (*Canarium commune*) olmak üzere çeşitli ağaçlardan elde edilen bir çeşit ağaç sakızını (reçine) tanımlayan “elemi” sözü (Ülker 2024) Dorland’a (1974, 1985, 1988) göre “elle toplanmış” (hand-picked) anlamına gelen Türkçe elemeden bozmadır. Terim, Dorland’ın yeni basılarından (2000, 2007, 2012, 2020) çıkarılmıştır. Webster’e (1993) göreyse parlak anlamına gelen Arapça “el lamî”den bozmadır. İngilizce-Türkçe Redhouse’da (1950) karşılıkları “parlak reçine, lami, ratinc-i lamî” olarak verilmiştir.

Webster’e (1993) göre “eleme fig” de denen “elemi fig”in yapısındaki elemi nitemi “elekten geçirilmiş (sifted), seçilmiş (selected)” anlamlarına gelen Türkçe elemeden bozmadır. Adı geçen bardacığın (incir) Türkçe özgün adları “eleme incir (Tuğlacı 1971) ile “elleme incir”dir (Madran 1984). Şemsettin Sami (Fraşerî 2010) elle seçilmiş kömürün karşılığını hem eleme kömür, hem de elleme kömür biçimlerinde vermektedir. Dolayısıyla nitemin özgün biçiminin “ele-“ye mi, “elle-“ye mi dayalı olduğu belli değildir. İkisi de “el” köküne dayalıdır.

Dorland’ın bir ağaç sakızını tanımlayan “elemi”yi bir bardacık çeşidinin nitemi olan elemi ile birleştirdiği anlaşıyor. Sözcüğün Yeni Latince’deki eski biçimi “elimi” (Webster 1993) olmakla birlikte çağdaş batı dilleriyle Latince bitki adlarında (Örneğin *Amyris elemifera* (Bed 1936)) elemi biçiminde kullanılmaktadır.

Elemi sözünün, Dorland’ın görüşü doğrultusunda Türkçe elemeden bozma olduğunu düşünerek, bu terimin karşılığını sözlüğümüzde (1991) eleme olarak verdik. Redhouse’un (1950) verdiği “parlak reçine”yi “parlak sakız” biçiminde özleştirerek (1991) elemenin eşanlamlısı olarak sunduk. Parlak reçinenin Osmanlıca “ratinc-i lamî”nin yalınlaştırılmış biçimi olduğu anlaşıyor.

Elemenin Arapça kökten karşılıklarından biri olan lami sözü ayrıca elemenin önemli kaynaklarından olan “*Amyris*” (Ülker 2024) adlı bir ağaç soyağının da adıdır (Bed 1936). Sözlüğümüzde bunu da “eleme ağacı” biçiminde özleştirdik (Ülker 1991). Amerikan eleme ağacı (amerikanische Elemi (Bed 1936)) olan “*A. ambrosiaca*” “burculu eleme ağacı”, meksika eleme ağacı (Mexican elemi tree (Bed 1936)) olan “*A. elemifera*” “yeşil çiçekli eleme ağacı” (*Icica viridiflora* (Bed 1936)), “*A. plumieri*” “yeşil yapraklı eleme ağacı” (*Icica viridifolia* (Bed 1936)) olarak adlandırılabilir. “*A. ambrosiaca*”nın “*A. ambrosiaca*, *A. ambrosiacea*” ile karıştırılmaması gerekir. Onların adı yadıl yavşan (yabanî

(10)

pelin) anlamına gelen “ambrosia”ya dayalı olup, ayrı anlamları vardır. Dahası “A. ambrosiaca”nın iki ayrı anlamı vardır (powo.science). Birine A. ambrosiaca Moc. & Sessé ex DC., öbürüne A. ambrosiaca Willd. denmektedir. A. ambrosiaca Moc. & Sessé ex DC. bıçkılı eleme ağacı (Protium serratum), A. ambrosiaca Willd. yedi yapraklı eleme ağacı (Protium heptaphyllum), A. ambrosiacea L.f. yadıl yavşansı eleme ağacı olarak adlandırılabilir.

Eleme ağacı (Amyris) ile kayık ağacı (Santalum) soyağından ağaçların yağından elde edilen bir öge olan “amyrol”ün (Ülker 2024) adı sözlüğümüzde eleme alkolü anlamına gelmek üzere “eleme içkiti” biçiminde özleştirilmiştir (1991). Eleme adı verilen ağaç sakızından elde edilen başka bir içkit olan “elemol”e (Webster 1993) de “parlak sakız içkiti” denebilir.

Manila eleme ağacı (Manilla elemi tree (Bed 1936))olan “Canarium commune L.” sözlüğümüzde “alamancık ağacı (Kanarienbaum (Bed 1936)) biçiminde özleştirilmiştir (1991). Canarium sözü, adı geçen bitkinin yemişinin Malayca adı olan “kenari”den bozmadır (Webster 1993). Kanarya ağacı anlamına gelen Almancası olan Kanarienbaum yakıştırma yoluyla türetilmiş olabilir. Bir başka olasılık buradaki Kanarien sözünün Malayca “kenari”nin batı dillerinde kullanılan biçimlerinden olan “kanari” (Webster 1993) sözünün Almanca çoğulu olarak düşünülmüş olmasıdır. Kavramı, ilk olasılığa göre özleştirdik.

Bilimsel adı Serinus canaria olan İspanyolcadan bozma kanaryanın Türkçe kökten adı olan alamancık sözü derleme sözlüğüne göre Adana ilimizde kullanılmaktadır. Türkçe ala kökünden türetilmiş olduğu düşünülebilir (Ülker 2024).

Bedeviyan (1936) “Canarium commune”nin İngilizce karşılıklarını cava bademi (Java almond), çin zeytini (Chinese olive), manila eleme ağacı (Manilla elemi tree); Türkçesini “kanarion ağacı” olarak vermektedir. Dorland (1974, 1985, 1988) da elemi başlığı altında “Canarium commune”yi Filipinlerde yetişen bir ağaç olarak tanımlamaktadır. Madran (1984) “kanaryonağacı”nı (Canarium commune) Asya ile Afrika’nın dönencel bölgelerinde yetişen bir ağaç olarak tanımlamaktadır. Daha yeni kaynaklarsa “Canarium commune”ye yer verilmemekte, cava bademi, çin zeytiniyle manila eleme ağacı ayrı ayrı Canarium türleri olarak değerlendirilmekte, manila eleme ağacının Latince adı Canarium luzonicum (Webster 1993) olarak sunulmaktadır. Bu veriler “Canarium commune”nin Eski Dünya’daki Canarium türlerinin ortak adı olduğunu, bunların eskiden tek bir tür olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

(11)

Cava bademi bayağı alamancık ağacı (*Canarium vulgare* Leenh. (*Canarium vulgare* en. Wikipedia 2023)), çin zeytini ak alamancık ağacı (*Canarium album* (Lour.) Raeusch. Ex DC. (*Canarium album* en.wikipedia 2025)), manila eleme ağacı üç ercikli alamancık ağacı (*Canarium triandrum* Engl. (*Canarium luzonicum* en.wikipedia 2025)) olarak adlandırılabilir. Çin zeytininin yemişine beyaz zeytin anlamına gelmek üzere white olive de denmektedir (*Canarium album* en.wikipedia 2025). Ak çakılca biçiminde özleştirilebilir. Arapçadan bozma zeytine İstanbul'daki Rodos göçmenleri çakılca adını vermektedirler (Söz Derl D).

Bedevian A. Illustrated polyglottic dictionary of plant names. Argus and Papazian Presses. Cairo, 1936.

Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1982.

Dorland's illustrated medical dictionary. 33rd ed. Elsevier. Philadelphia, 2020 (25th ed. Saunders. Philadelphia, 1974; 26th ed. Saunders. Philadelphia, 1985; 27th ed. Saunders. Philadelphia, 1988; 29th ed. Saunders. Philadelphia, 2000; 31st ed. Saunders Elsevier. Philadelphia, 2007; 32nd ed. Saunders Elsevier. Philadelphia, 2012).

Fraşerî ŞS. Kamus-ı Türkî. Haz. Yavuzarslan P. TDK. Ankara, 2010.

Madran N. Büyük tarım sözlüğü. Hacettepe Taş Kitapçılık Ltd. Şti. ankara, 1984.

Amyris ambrosiaca Moc. & Sessé ex DC. Royal Botanic Gardens Kew. <https://powo.science.kew.org/taxon/urn.Isid.ipni.org:names:2635460-4> .

Amyris ambrosiaca Willd. Royal Botanic Gardens Kew. <https://powo.science.kew.org/taxon/urn.Isid.ipni.org:names:126855-1> .

Amyris ambrosiacea L. f. Royal Botanic Gardens Kew. <https://powo.sicence.kew.org/taxon/urn.Isid.ipni.org:names:126854-1> .

Yeni Redhouse lûgatı. İngilizce-Türkçe. Amerikan Bord Neşriyat Dairesi. İstanbul, 1950.

Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi. TDK. İstanbul, 1939-1942.

Tuğlacı P. Okyanus 20. yy. ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. Bütünlenmiş 2. bası. İnkılâp. İstanbul, 1991.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. 5. bası. İstanbul, 2024.

Webster's third new international dictionary of the English language unabridged. Könnemann. Cologne, 1993.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Canarium_album&oldid=1298950164 , 5 July 2025.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Canarium_luzonicum&oldid=1276416388 , 18 February 2025.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Canarium_vulgare&oldid=1192252350 , 28 December 2023.

İNSANIN VARLIK KOŞULLARINDAN BİRİ OLARAK SANAT

NURAY GÖK AKSAMAZ

Antropoloji (insan bilimi), insanın bütün başarılarını, onun yapıp-etmelerinin bir ürünü olarak görmektedir. İnsanın neliğini sorgulayan, insanı sorun alanı olarak belirleyen pek çok araştırma felsefî antropoloji kapsamına girebilmektedir. 1920'lerde bağımsız bir disiplin olarak kabul edilen felsefî antropolojiyi Türkiye’de ilk kez gündeme getiren ilk kuşak düşünürlerimizden Takiyettin Mengüşoğlu’na göre *felsefî antropoloji*, insanın somut varlık bütününden, bu varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarından, fenomenlerinden (görüngülerinden) hareket eder (Mengüşoğlu, 1971, s.48).

Felsefî antropolojiye göre insanın varlık koşulu olan fenomenler; insanın bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tutum alan, önceden gören ve önceden belirleyen, özgür hareketleri olan, ideleştiren, isteyen, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten-eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biopsişik bir yapıya sahip, disharmonik (çatışma ve uyumsuzluk içinde) ve bütünlük içinde özerk bir varlık olmasıdır (Mengüşoğlu, 1971, s. 1). İnsanın bütün bu varlık koşulları sıkı bir ilişki içindedir, birbirine dayanmakta, birbirini gerektirmektedir. İnsanın birçok varlık koşuluna ve birbirini destekleyen fenomenlere dayanan sanat; tarihsel, toplumsal, kültürel bir varlık olan insanın en önemli yönelimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefî antropoloji temelinde insanın sanatla ilişkisini, sanatın insan için ne ifade ettiğini, insanın sanat alanında nasıl var olduğunu, sanatın insan için neler gerçekleştirdiğini ve insan yaşantısına sağladığı katkıyı değerlendirmek olanaklıdır.

Sanat insan için ne ifade eder, insan sanat alanında nasıl varolur?

İnsan bilen bir varlıktır. İnsanın kendi zihnini bilme olanağı vardır, ancak başka zihinleri bilemez. Başka zihinleri bir ölçüde de olsa dış dünyadaki yapıp-etmelerinden ve sanat yapıtlarından bilmek olanaklıdır. Sanat; ontolojik nitelikli, oluş içindeki bilgiyi insan yaşantısının içinden çıkarır; tanımlamadan gösterir, duyumsatır, yaşatır. Duyumsal ve tutumsal durum bilgisini fenomen alanlarında sanat yapıtları sağladığı için sanatla insan yaşantısı

arasında çok önemli bir bağ vardır. Aslında insan önce kendini bilmek ister. İnsanın sanatsal edimle kendini önemli ölçüde bilme olanağı vardır. Sanat eserleri, bireylerin farklı yaşantı biçimlerini, farklı kültürel ve toplumsal yaşantıları, farklı durumlarda farklı davranabilmenin olasılıklarını ve olanaklarını gösterir. Başkalarının duyumlarını ve bu duyumlara eşlik eden düşünme biçimlerini de derinliğiyle ancak ve ancak sanatla bilebiliriz. İnsanın düş gücünü ve yaratıcılığını sanat ediminin içinde ya kendimiz deneyimleyerek ya da sanat yapıtları üzerinden biliriz.

Bilgi, insanın varlık yapısında yeri olan bir alandır. Antropoloji, bilgiyi insanın en önemli varlık koşulları arasında görür. Antropolojide bilginin ağırlığı insan üzerine, bilginin yaratıcısı üzerine kayar. Böylece bilgi yeni bir anlam, önem ve yön kazanır. Bilgi insanı var kılan, insanı insan yapan, yaşamasını sağlayan her şeyi insan için başarmaktadır. İnsan her şeyi bilgisine borçludur. Bilgi yaşantıyı, yaşantı da bilgiyi etkiler Bir insan eylemi olarak bilginin de sürekli bir oluş içinde olduğu görülebilir. Bütün insan bilgisi varolan bir şeyin bilgisidir. Bilgi olarak sanatın nesnesi olan varlık alanının iç içe iki yüzü vardır, değişen değişmeyenin önyüzüdür.(Mengüşoğlu, 1971, s. 68, 69, 82).

İnsanın bir sanat eseri aracılığıyla bilgiye erişmesi olanaklı mıdır? Bilgi sağlamak, sanatın bütün dallarının şiir, edebiyat, müzik, resim, heykel ve mimarinin bir başarısıdır ki bunlara tiyatro ve sinemayı da ekleyebiliriz. Sanattan sağlanan ve oldukça somut olan bilginin insan yaşantısında önemli bir yeri vardır. Sanatçı ya da alımlayıcı sanat yapıtıyla bir bilgiye doğrudan erişimi amaçlamasa da sanat yapıtlarıyla içli dışlı olmakla edindiğimiz bilginin yaşantımızı nasıl da etkilediğinin farkına sonradan varırız.

Sanatın sağladığı bilgi nasıl bir bilgidir? Sanatın sağladığı bilgi yaşantımızın sağladığı bilgiye benzer. İnsanın isteklerini, arayışlarını, özlemlerini, değişen duygu durumlarını, düşüncelerini, değerlerini, düşlerini, diğer insanlarla ve doğayla ilişkisini de bir devinin içinde, tarihsel, toplumsal ve kültürel boyutuyla açıkça ortaya koyar sanat eserleri. Sanat epistemolojisi araştırmaları da kabul edilebilecek tek bilgi türünün geleneksel anlamda kullanılan önermesel bilgi olmadığını, farklı bilgilenme yollarının olabileceğini ortaya koymaktadır. Sanatın bir tür bilgi sağladığını gören 19. yüzyıl düşünürü Arthur Schopenhauer için sanat, saf öznenin gerçekleştirdiği bir bilgi, Platon'un anladığı anlamda *ideanın bilgisidir*. Sanatçının amacının onu canlandırmak olduğunu, insanın derin düşünme ve sanat yoluyla ideanın bilgisine varabileceğini (Taşdelen; Yazıcı, 2018, s. 60, 117) söyler. Heidegger için

sanat, nesnesi *hakikat* olan bir bilgi türüdür. Sanat hakikati kopyalamaz, sanat yalnızca hakikati sanat eserinde gerçekleştirir ya da ortaya koyar. Bir sanat yapıtında, sözgelişi Van Gogh'un bir çiftçi kadına ait bir çift aşınmış, kaba, deri, çiftçi pabucunu resmettiği tablosunda belirsiz bir uzamda “çalışarak atılmış adımların meşakkati”, “ağır ağır atılan adımların sabrı”, “tarlanın nemli, rüzgârlı, nadasa bırakılmış ıssızlığı”, “olgunlaşan tahılların sessiz bereketi” yankılanır. Bu tabloyla bir araç olarak varolan pabuç, ölümsüz bir varlık kazanmıştır. Sanat eseri olan bu tabloyla “bir pabuç olan aracın hakikatte ne olduğunun bilgisine” (Heidegger,2024, s.31-33) onu duyumsayarakerişebiliriz. Yalnızca bu da değil, düş gücümüze ve yaşantısal deneyimimize bağlı olarak bu pabuçları giymiş kadını imgelemimizde canlandırabilir, Van Gogh'un görüşüyle ilişkimizi derinleştirebiliriz. “Algı fenomenolojisi” kuramıyla ünlü Merleau-Ponty deresim sanatının güzellikle değil, hakikatle ilgili olduğunu (Taşdelen; Yazıcı,2008, s. 143)söyler.Farklı çağların farklı kültürel yaşantıları ve insanın karşılaştığı durumları nasıl karşıladığı hakkında da bilgi sağlayan sanat yapıtları, aslında insana farklı eylem olanaklarının varlığını ve bir seçim yapma, karar verme gibi öznel etkinliklerinin toplumsal etkilerini de gösterebilmektedir. Sanatın sağladığı bilginin en somut ve açık biçimiyle edebiyatta karşılaşırız. İnsanın yaşamsal önem taşıyan ve oldukça trajik durumlarda hangi seçimleri yaparak nasıl kararlar verebildiğini, eylem olanaklarını nasıl değerlendirdiğini, türlü gerilim ve çatışmalar içinde tiyatro oyunlarından, tragedyalardan, romanlardan, öykülerden öğreniriz. Shakespeare, Cervantes, Victor Hugo, Camus, Dostoyevski, Tolstoy gibi yazarların eserleri birçok farklı durumda yaşantının içinde ortaya çıkan farklı duygu, düşünceve değerlere dair de bir bilgi sağlamıştır.

İnsan isteyen, bir şeye kendisini veren, seven, inanan, değerlerin sesini duyan bir varlıktır. Sanatçı, sanatsal edimin değer yaratan bir edim olduğuna inanır. Ancak bir edimi gerçekleştirmek için öncelikle istemek gereklidir. Sanatçının kendini sanatsal edimine somut bütünlüğüyle severek vermesi, bir varolana odaklanması ve onu içselleştirmesi, ayrıca sevgi, aşk, vicdan, güven gibi bir değerın sesini duyması gereklidir. Çünkü, insanın varolana ilişkin değer kavrayışı, tüm yaşam dünyasını etkiler. İnsan haklarına dayalı değer kavrayışı ve diğer varolanları dışlamayan,ayırımcı olmayan yaklaşımlar, sanat yapıtlarına konu olan bir yaşantı içinde kavranabilir.Sözgelişi Nâzım Hikmet,*Davet* adlı şiirinde “Yaşamak / Bir ağaç gibi tek ve hür/ Ve bir orman gibi kardeşçesine/ Bu hasret bizim” der. Sanatçıları güdüleyen şey, duygular ve değerler kadar iç çatışmalar, bilincine varılan sorunlar ve yaratarak özgürleşme isteğidir. Sevgiyle kendini sanatsal edimine adayan sanatçı seçimlerinde ve kararlarında

olabildiğince özgürdür.Sanatçı,eylemini heyecanla gerçekleştirir ki bu heyecanın içinde büyük kaygılar da gizlidir.

*İnsan ideleştiren bir varlıktır.*Antropolojik olarak *ideleştirmek*, “anlam verme” demektir. İnsana ilişkin olanı yorumlayarak bir anlam vermek ister. Anlam verme, gerçek yaşama kök salan bir fenomendir. Materyalist insan da idealist insan gibi yapıp-etmelerine bir anlam verir (Mengüşoğlu, 1971, s.186). Kaygıyı da içine alan heyecanla anlam verme ve anlamı somutlaştırma sanatçının önünde yeni yollar açar. İdeleştirmenin en büyük başarısı insanın özneliliğiyle özgürleşmeye yönelmesidir. Anlamlandırma, insanın karşılaştığı durumu nasıl bir duruşla karşıladığı, nasıl bir tutum aldığıyla da yakından ilgilidir.

*İnsan tutum alan bir varlıktır.*Çatışma ve uyumsuzluk içindeki insanın dramatik ya da trajik bir durumda ne gibi bir tutum aldığını ya da bir sorunu çözmeye yönelik olarak ne gibi önemli kararlar verdiğini sanat eserlerinde,özellikle edebiyatta ve sahne oyunlarında görürüz. Sözcü Camus, *Veba*'da Dr. Rieux'u dayanışma bilinci içinde kötülüğe karşı mücadelenin simgesi olarak karşımıza çıkarmaktadır.Süreğiden çatışmalar iseçoğunlukla insanların farklı tutum almalarından kaynaklanmaktadır.

İnsan önceden gören ve önceden belirleyen bir varlıktır. İnsanın sezgisi ya da zihinsel tasarımıyla hem tarihsel süreçteki gelişmeleri dikkate alarak hem de imgelemi etkin kılarak gerçekleştirdiği sanatsal edimlere eşlik eden öngörü, kimi sanat eserlerinde açıkça görülebilir. Kimi fantastik eserler ya da bilim-kurgu eserleride düşsellik içinde geleceğin tasarımlarını öngörebilmekte ya da esin kaynağı olabilmektedir. Sözcü Karel Čapek tarafından 1920'de yazılan*Rossum'un Universal Robotları*yüzyıl sonrasına ışık tutabilecek biröngörüü içermektedir.

İnsan konuşan bir varlıktır. İnsanın insan yapan dilidir. Ancak dil sayesinde insanın kendisi, dünya, bütün varolanlar hakkında ne düşündüğünü öğrenmekteyiz. İnsan dil sayesinde şimdi ve burada olanın sınırlarını aşar. Dil insan tarafından gerçekleştirileni saklar. Dil, insanın tarihsel bir varlık olmasını sağlar (Mengüşoğlu, 1971, s.269, 272). Şiir sanatı, tiyatro oyunları ve edebiyat türleri, dil sayesinde sonsuz yaşantıları bağrındasaklar.

İnsan yapıp-eden ve yaptıklarından öğrenen bir varlıktır. Antropoloji yaşantının bütün eylem alanlarında insanın yapıp-etmelerinden söz eder. Sanatsal edim ise yaratıcılığı etkin kılan, dışa yansıtan,özgür bir yapıp-etmedir.Böylece insan öğrenme yolunu da sürekli olarak

açık tutmuş olur.Sanatsal edimin insanın bütünlük içinde özerk bir varlık olarak yaşantısını sürdürmede çok önemli bir rol oynadığı da söylenebilir.

İnsanın sanatsal bir edimi gerçekleştirmesinin;bilme, isteme, kendini bir şeye verme,sevme, inanma,değerlerin sesini duyma,ideleştirme,çatışma ve uyumsuzluk içindetutum alma,önceden görme ve önceden belirleme,konuşma (dile getirme, ifade etme),yapıp-etme, yaptıklarından öğrenmeve bütünlük içinde özerk bir varlık olarak yaşantıyı sürdürme gibi diğer varlık koşullarını da etkin kılabilirdiğianlaşılmaktadır.

Sanat insan için neler gerçekleştirir ve insan yaşantısına nasıl bir katkı sağlar?

Sanatın başlangıçta öykünme (taklit) olarak varolduğuna; arınma(katharsis), arzuları yatıştırma, iyileştirme, deneyimlenmiş duyguyu bulaştırma, eğitme, bilgi sağlamagibi işlevleri olduğuna, düşgücümüzü uyandırdığına farklı düşünürler tarafından tarihsel süreçte değinilerek gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bu bağlamda Schelling'in, nesnel doğa ile öznel zihin arasındaki çelişkinin ancak sanat alanında çözülebildiğine, bu nedenle sanatın felsefenin tek ve ebedi aracı(Taşdelen; Yazıcı, 2018, s. 116)olduğuna dair çözümlemeleri ilginçtir. Adorno'ya göre, sanat eseri hem özerktir hem de topluma bağlıdır. Sanat, belli kültürel bağlama dayansa da toplumsal ve kavramsal özgürlük sunar. Çünkü sanat, doğrudan toplumsal dünyaya gönderme yapmaksızın kendi anlam yapılarını geliştirir. Marcuse'a göre, sanat özerk kalmayı başarması sayesinde var olan ilişkileri hem eleştirme hem de onları aşma (Taşdelen; Yazıcı, 2018, s. 133, 134) gücüne sahip olabilir.

İnsanlaşma yolunda nerede olduğunu bilmenin kaynağı sanat ve felsefedir.Sanat insandan ayrı düşünülemez. Sanat her şeyi insan için başarmakta, diğer varolanlara insanca bakışla değer üretmektedir. Sanat eserleri ve sanatsal edim, insanı düşünceler dünyası ile ilişkiye de hazırlamaktadır. İnsanın sınırlarını aşma, özgürleşme olanaklarını gösteren sanat, karşılaştırmalar yaparak yaşantıyı sınamayı da sağlar. Sorunlar hakkında farkındalığı geliştirir. İnsanı dünyada etkin bir özne olmaya yöneltir. İnsanın insanca yaşam sürdürmesine sürekli bir katkı sağlar. Bilincin sürekli olarak gelişimini sağlar. Kavramların hayattaki olgusal karşılığını gösterir. Sanat eserleri insanlara duygusal deneyim kazandırabilir, coşku ve umut verebilir, yaşam sevinci aşılayabilir, derin düşünceler yaratabilir.İnsanların birbirini anlamasını,eşduyumu, hoşgörü geliştirmeyi sağlayabilir. Farklı durumlarda farklı biçimde davranabilme olanaklarını insana gösterir. Sanat eserleri insanların yeni bilgiler edinmelerine katkı sağlarkendeğer yaşantılarını bilmeye de olanak sağlayabilir.Farklı kültürleri tanıma,

insan deneyimlerini anlama, değerlendirme fırsatı yaratır. Sanat eserleri düşünmeyi tetikleyerek insanın yeni bakış açıları kazanmasını sağlayabilir. Farklı düşünme biçimlerini, farklı seçenekleri sunarak insanın iç dünyasını keşfetmesine, duygu ve düşüncelerini ifade etmesine bir temel sağlar. Bir bireşimleme edimi olarak gerçekleşen sanatın aynı zamanda bir sorunu çözümüleme işlevi de vardır. Güçlü bir merak, tutku ya da coşkuyla bir varolana(nesnesine) yönelen ve her durumda sanat edimi üzerinden kendini yeniden var etmeyi isteyen sanatçı, özgün bir anlamlandırma ile kendi öznel dünyasını kurarken dış dünyayla bağlarını özerk seçimleriyle yapılandırmaktadır.

Kısaca değerlendirmek gerekirse; felsefi antropolojik yaklaşımla sanat, insan için bir varlık koşuludur. Sanat eserleri, bir yapıp-etmenin ürünü olarak insanın bir başarısıdır. Diğer varolanlara insanca bakışla değer üreten; kendisine yeter bir düşüncenin, özgün ve duyumsal bir anlamlandırmanın estetik ifadesi olarak varlık kazanansa sanatı tanımlamak onu sınırlamaya götürür. Çünkü tanımlamak, bilinebilirliğin sonuna ulaşıldığını gösterir. Bununla birlikte sanat eseri, bir araç olarak varolan herhangi bir şey değildir. Çünkü sanat eserinin taşıdığı tikel bilgi, sanatçının yaşama evreni içindeki eylemlerinin yaratıcılıkla açığa çıkararak dünya görüşü ve değerleri ile bir tutum alışını; kendi anlam yapılarını geliştirerek dünyayla bağlarını özerklik içinde yapılandırışını yansıtmaktadır.

Kaynakça

Heidegger, Martin. (2024), Sanat Eserinin Kökeni, Çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Alfa.

Mengüşoğlu, Takiyeddin, (1971). Felsefi Antropoloji, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Taşdelen, Demet; Yazıcı, Aslı. (2018). Estetik ve Sanat Felsefesi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

ŞİİR, ŞAİRİN ‘HAYSIYETİ’DİR, NAMUSUDUR.

FERHAT ÖZEN

Öykü ve şiir ikisi de anlatıdır, ne değişir deme. Şiir, damardan girer, yürekten çıkar. Şiir kurgu değildir.

Şiir, şairin özyaşam öyküsüdür. Daha ötesi, şiir şairin canıdır. Bu nedenle, şiir başka yerde, yaşam başka yerde olamaz. Olursa, şair şiirini içselleştirememiş demektir. Şiiri onu yansıtmamakta, onu anlatmamaktadır. Şiiri, şaire yabancılaşmıştır. Onun yüreğinden kopmamıştır çünkü. Gizli bir erek için söylenmiş ve zorlamadır. O, şiirini, şiir onu bırakmıştır. Şiirdeki ince duygular, ruhunu yansıttığını sandığımız incelik, bizi aldatmasın. Onun değildir bu insan güzelliği. Oysa şiiri, şairin namusudur.

Hiç bir şiir, zaten şairinin değil, anlattığı kişininindir. Hiçbir gerçek şair bile, benim şiirimi çalmışlar diyemez. Çünkü dedim ya bir şiir, o şiirdeki duyguların gerçek sahibine, sahiplerine aittir. Daha açıkçası bir şiir ona gereksinmesi olanındır. Toprak işleyenin, su kullananın makamında. Şiir, şairin yaşadığıysa, aşktan, sevdadan, zulümden dili lâl olmuşların da dilidir

Nazım Hikmet’in şiirini yaşamından ayırabilir misiniz? Orhan Veli’nin, Cahit Sıtkı’nı, Vedat Türtkali’nin, Sennur Sezer’in, Ahmet Arif’in şiirini yaşamından ayırabilir misiniz hiç.

Hele Ahmet Arif şiirini ki ‘**mısrarınhaysiyeti**’dir O. Cemal Süreya dedikçe, Ahmed Arif’in şiiri “Yaralıyken de arkadaşları için tarih özeti

çıkaran, buna felsefe ve inanç katmayı ihmal etmeyen bir gerillanın şiiridir.”

Ahmed Arif şiirinde yaşayan her kimse, sürekli vur, kır savaşı, kurşun atan, bir şiir kişisi değil, daha çok baskılanmış, hapsedilmiş, tutuklanmış, tutsak edilmiş bir mazlumdur. Ama bu, asla teslim olmayan bir mazlum. Direnen bir mazlum...

Bu yaşama sahip olanlar ancak, onun şiirini sahiplenebilir. “Beni anlatmış” diyebilir. “Kendimi buldum” diyebilir. Dahası, tersinlemeyle, “Benim duygularımı çalmış” da diyebilir.

Şiir, sosyalisttir. Özel mülkiyete karşıdır. Kişiselleştirilemez. Kavga şiiri, kavganın içinde olana aittir. Sevda şiiri sevdadan ölenlerin, ayrılık, özlem şiiri ayrılanlarıdır, özleyenlerindir. Barış şiiri barış için dövüşenlerindir.

“Deniz Gezmiş’ Gemerek’te yakalandığında ilk aklına ne geldi?” diye sordu Erdal Öz. Deniz dedi ki : “Mayakovski’nindizeleri : Susunuz ey hatipler,/ söz senindir mavzer arkadaş”

İşte ol sebepten “Ne böyle sevdalar gördüm ne böyle ayrılıklar” dizesi, yaşamı böyle duyumsayana aittir. “Ben sana mecburum bilemezsin” dizesi, sevdiği kadına karşı kendini bu denli çaresiz bulanındır.

İşte yine ol sebepten, şiir yalnız ‘mısranın haysiyeti’ değil, şairin de haysiyetidir, hem de namusudur.

RAMAZAN TEKNİKEL'İN ÖYKÜLERİ: “PIYANGOCUNUN ÖLÜMÜ” (*)

Hasan Akarsu

Ozan, yazar, eğitimci Ramazan Teknikel 1955 Adıyaman-Besni doğumludur. Öğretmenlikten emekli olan yazar, 1970'li yıllardan beri yazın ortamının içindedir. Şiir ve yazıları önemli yazın dergilerinde çıkar. Şiire Teğet Yazılar (Deneme, 2005), Ayın Altında Koşu (Öykü, 2017,) İncirin İkinci Tadı (Şiir, 2011) vb. yapıtları yanında çocuk öykü kitaplarıyla da tanınır. Piyangocunun Ölümü yeni öykü yapıtı olup yirmi beş kısa öyküden oluşur.

Yazar, yeni öykülerinde kendine özgü bir anlatımla ilgi çeker. İlk öykü olan **“Anladı”** buna güzel bir örnektir: “... Adam ilk gelen otobüse bindi. Ceplerinde bilet aradı ya da arıyormuş gibi yaptı. Yolcular ona baktı, hepsi bunu anladı. Otobüsün arkalarına doğru baktı. Fazla bilet sordu. Herkes onu anladı. Ellerini cebine götürdü, elleri cebine sığmadı. Burnunu tuttu. Burnu yüzüne, yüzü kafasına sığmadı...” (s.8) Herkes onun parasız, işsiz olduğunu anlar elbet. İşsizlik, iş bulma umudu, evde ve dışarıdaki yaşam akıp gider öyküde.

Öykülerde olaydan çok karşılıklı konuşmalar vardır. Durum öyküsü özelliğini taşıyan öykülerde herkes yaşamından bir kesit bulabilir. Dört aydır işsiz kalan ve evine yağ, şeker götüremeyen, bakkaldan yine borç istemek zorunda kalan adamın çaresizliği iç burkar. Ona yardım etmek isteyen adamın doğrudan yardım yerine bir iş yaptırıp karşılığını ödemesi çok yerindedir. Yazar, yaşlıların dünyasını yansıtmada başarılıdır. Onlarla dertleşir, sıkıntılarını yalın bir dille yansıtır. **“Sadece Beş Dakika”** öyküsünde bunu görürüz. Yaşlılar, emekliler parklardan başka nerede olur ki? Anlatıcı, onları parklarda bulur, gözler ve konuşturur. Bu yaklaşımı da Sait Faik'i anımsatır bize. Soğuk bir kış günü kasaba kahvesine gelen bir saz âşığının çalıp söyledikten sonra para için tepsiyi dolaştıramadığını gözleriz. Apartmanda, sitede oturanların durumları, komşuluk ilişkileri, **“Terzi Cemil”**in dünyası alıp götürür sizi. **“Mahalle Berberi”** de ilginç bir tiptir. Emekli olduktan sonra hiç bilmediği bir meslekle ilgili dükkân açıp kalfa tutarak çalıştırması, **“Yap-işlet-devret”** anlayışı ilgi çeker. Yine emekli olan **“Organik Hamdi”**nin dünyası okuyucuyu gülümsetir kuşkusuz. Ya da mutfağa açık pencereden doluşan güvercinler ve onlara mutfakta yere yem atan anlatıcının tavrı? Resim sergisinde resimleri satılmadığı için üzüldükten bir de **“Mutfakta Güvercinler”** tablosu yapma düşüncesine ne demeli? Denize eşi ve kızlarıyla giden adamın götürdüğü şemsiyeyi kumlara çakamadığı için utangaçlığı, belediye otobüslerinde gençlerin yaşlılara yer vermeyişlerine sitem,

telefonla yapılan konuşmaların rahatsız etmesi, emeklilerin, işsiz gençlerin yeni iş arayışları öykülerde ilgiyle okunur. Martların Cinliği, Bahçeli Ev, Spor Yapmak, Çiçeğin Hası ve diğer öyküler de gülümsetip düşündürür.

Özgün öyküler

Bahçeli Ev öyküsünün son bölümü bize kim bilir hangi öyküyü anımsatır: “...O günden sonra ne zaman pazarda, kıyıda köşede, mukavva kutunun üzerinde bir şeyler satmaya çalışan birilerini görse, hemen emekli memur İlhan’ı anımsıyor ve oradan sessizce uzaklaşıyordu.” (s.68). **“Eşlikçi”** öyküsü de özgün öykülerdendir. Belediye otobüslerinde engelliler ücretsiz seyahat eder. Engelliye yardımcı olana da bu hak tanınır. Öyle olunca bir yerde işi olanlar, oraya ücretsiz gitmek için Kör Hacı’ya yardım için sıraya girerler. Böylece Kör Hacı, Hacı Ağa olur. Yazar, her öyküsünde etkileyici bir olayı, durumu yansıtır. Kitaba ad olan son öykü **“Piyangocunun Ölümü”** de özgündür. Otuz üç yıl memur titizliğiyle kentin belirli bir yerinde tezgâh açan piyangocuyu izleyen genç bir memur onunla samimi olur. Son görüşmelerinde piyangocu göğüs ağrısından yakınır. Bir sabah onun yerinde kızını görünce sorup öğrenir o gece kalp krizinden öldüğünü.

Ramazan Teknikel “Piyangocunun Ölümü” öykülerinde iyi bir gözlemci olarak çevresindeki kişileri, onların ilişkilerini, konuşmalarını yalın bir dille yansıtır. Şiirleri yanında öyküleriyle de ses getirdiğini gözleriz.

(*) Piyangocunun Ölümü-Ramazan Teknikel, Öykü, Cumhuriyet Kitapları, Kasım 2024, 118 s.

“Sonat, bir giriş, iki karşıt konu, konuların özgürce işlendiği bir gelişme, konuların yeniden sunulduğu ve bitiş bölümlerinden oluşur.”

AY IŞIĞI SONATI

HİKMET KURTER

Sevimli, babacan halleriyle bütün şehirlinin gönlünde taht kuran Vali Reşat Erez’in her insana özgü bazı dertleri, sıkıntıları vardı. Vali Beyin en büyük üzüntüsü yüz otuz kilo çeken vücuduydu.

Aynaya baktığı zaman gerdanında, karnında, sırtında birikmiş bingil bingil, kat kat yağları görmeye dayanamıyordu.

Aslında kilolu oluşu aşırı derecede boğazına düşkünlüğünden geliyordu.

Protokol gereği katıldığı toplantılarda, davetlerde önüne konan birbirinden nefis, leziz yemekler karşısında ipin ucunu kaçırıyor, tıka basa karnını doyurmaktan kendini alamıyordu.

Fazla kilolarından kurtulması için doktorlar onu uyarıyor, perhiz yapmasını istiyorlardı. Ama o, “Yemek yiyemedikten sonra bu dünyada yaşamının ne anlamı var?” diyordu kendi kendine. “Yoo, yemek yemekten asla vazgeçmem.”

Çareyi spor yapmakta buldu. Uzunca bir süre aletli jimnastik salonlarına devam ettiyse de faydasını göremedi. Kilolarında bir azalma olmadı.

Yakınları bir de koşmayı denemesini söylediler ona.

Gökyüzünde ayın testekerlek olduğu bir gece koşmaya çıktı. Tek başına değildi. Çevresindeki korumaları da onunla birlikte koşuyorlardı.

Reşat Erez bir süre sonra korumalarından sıkıldı. Onlardan kurtulmak için yumuşak bir ses tonuyla,

(23)

-Çocuklar, dedi korumalarına, izin verin de bu gece tek başıma koşayım. Ensemde soluğunuzu hissettikçe rahat edemiyorum. Zaten küçük bir tur atıp geri döneceğim.

Korumalardan biri:

-Ama Sayın Vali, böyle tek başınıza tehlikeli olmaz mı? diye karşı çıkacak oldu.

Reşat Erez bu kez gürlledi:

-Rahat bırakın beni yahu ! Yanımda, yöremde hiçbirinizi görmek istemiyorum. İşte o kadar !

Şişman vali istediğini elde etmişti. Kentin loş sokaklarında özgürce koşuyordu artık.

Aynı kentte, yirmi üç yıllık polis memuru Murat Alpman –namı diğer, Küp Murat- da görev yapıyordu. Mesleğe birlikte başladığı arkadaşları çoktan komiser, başkomiser, emniyet amirliğine yükselmişken o olduğu yerde saymış, terfi edememişti. Neredeyse emekliliği gelmişti. Acı, tatlı anılarla dolu meslek hayatına veda etmeden önce hiç olmazsa komiser olabilmeyi öylesine arzu ediyordu ki...

Düşlerinde de kendini -omzunda iki yıldız- komiser üniforması içinde görüyordu.

Murat Alpman'ın yusyuvarlak, kocaman bir göbeği vardı. İki torunu onu ortalarına alıp göbeğinin çevresini sarmaya kalksalar ellerini asla birbirine kavuşturamazlardı. Hayatındaki bütün olumsuzlukların kaynağıydı o şiş göbek. O göbek yüzünden ne elbiselere sığabiliyor, ne yokuş merdiven tırmanabiliyor, ne de yatağında rahatça uyuyabiliyordu.

(24)

Ay ışığı kaldırımlara kalın bir insan gövdesinin silüetini düşürüyordu. Bu yürüyen karaltı, Murat Alpman'dan başkası değildi. İşinden çıkmış, yorgun argın evine dönüyordu.

Gecenin sessizliğinde birtakım sesler işitince durdu. Gittikçe yaklaşan bu seslere kulak verdi. Evet şimdi iyice duyuyordu. Ayak sesleriydi bunlar. Koşan ayak sesleri. Birden içine bir kuşku düştü:

-Gecenin bu saatinde kim koşar sokaklarda? diye geçirdi içinden. Devletin polisinden, bekçisinden kurtulmaya çalışan biri olabilir ancak... Öyleyse onu yakalamam gerek.

Ayak seslerinin sahibi sokağın başında görünmüştü. Çok küçük adımlarla koşan, iri yarı cüsseli bir adamdı bu.

Küp Murat'ı sıkıntı basmıştı. Daha önce hiç böyle bir durumla karşılaşmamıştı. Sokakta birini derdest etmemişti. Hatta tam tersine, bir keresinde semt sakinlerinin yakalayıp kendisine teslim ettiği hırsız bir anlık dalgınlığından elinden kaçırmıştı. Sonra peşinden koştuysa da nafile... Hırsız kaşla göz arasında ortalıktan kaybolmuştu.

Bu dev gibi adama karşı ne yapacağını, nasıl davranacağını bir türlü kestiremiyordu. Şişman adam iyice yaklaşmıştı. Aralarında topu topu sekiz on metre kalmıştı ki polis memuru koşan adamın yoluna dikildi. Sesini olduğundan da kalınlaştırarak,

-Hey sen, kanun namına dur ! dedi. Sakın kaçmaya kalkma.

Üzerinde bir atlet, bir şort bulunan şişman adam mihlandı, kaldı. Kan ter içindeydi. Kesik kesik soluyordu. Dikkatlice bakan bir göz, değil kaçmaya, yürümeye bile takatı kalmadığını kolayca anlardı.

(25)

Murat Alpman içinden kendi kendine,

Tamam tamam, şimdi her şeyi anladım, dedi. Üstü başı ele veriyor kart zamparayı. Bal gibi hovarda bu adam. Çıktığı yolculuktan ansızın geri dönen kocaya yakalanmamak için don gömlek evden dışarı uğrayan çapkının teki bu.

Şişman adamı tepeden tırnağa küçümseyerek süzdükten sonra,

-Bu kılıkta sokaklarda dolaşmaya utanmıyor musun sen? diye azarladı.

İri kıyım adam hâlâ zorlukla nefes alıyordu. Henüz konuşacak halde değildi.

Küp Murat kemerinden kelepçesini çıkardı. Sol elinin bileğine kelepçe halkalarından birini geçirdi. Öteki halkayı da şişman adamın sağ bileğine kilitledikten sonra,

-Hadi, yürü bakalım! dedi.

Polis memuru tutukladığı adamı ite kaka yürütürken, kedi olalı bir fare tuttuğunu, avucuna kadar gelen yükselme fırsatını bu kez kaçırmayacağını düşünüyor, için için seviniyordu.

Şişman adam kendini biraz iyi hissetmiş olmalı ki, birden:

-Sen benim kim olduğumu biliyor musun? diye sordu.

Murat Alpman:

-Ooo, beyefendinin dili çözüldü sonunda, dedi. Demek önemli birisin, öyle mi? Eh, yüzüzlüğün bu kadarına da pes doğrusu. Bir kabahat işlemişsin, bari çeneni tut, be adam. Aklın sıra, bir de üst perdeden konuşup bana kurum satmaya kalkışacaksın ha ?.. Bu laflara pabuç bırakacağımı, kül yutacağımı mı sanıyorsun?.. Hem kim olursan ol, benim için fark etmez. Görevim neyi gerektiriyorsa onu yaparım ben.

Yürüye yürüye karakola gelmişlerdi. Kapıdan içeri girdiler. Polis memuru zafer kazanmış bir komutan tavrıyla komiserin karşısına dikildi. Şişman adama dönerek:

(26)

Gece yarısı sokaklarda don atlet koşmanı bakalım komserime nasıl açıklayacaksın?

Şişman adam kızgınlıkla,

-Yağlarımdan kurtulmak için sersem herif! diye kükredi.

Küp Murat:

-Bir memura hakaret ha?.. Hem de amirinin yanında, diye karşılık verdi.

Komserim şimdi dünyayı başına dar etsin de, gör gününü.

Ayağa fırlayan komiserin yüzü sapsarı kesilmişti, alnında boncuk boncuk terler birikmişti. Dudakları kıpırdıyor, ama ağzından anlaşılır bir şeyler çıkmıyordu. Sonunda ıkına sıkına,

-Çok... Gerçekten... Çok... Ö... Özür... Özür dilerim sizden Sayın Vali, diye kekeledi.

Murat Alpman birkaç gün sonra açığa alındı. Yapılan soruşturmaının ardından yirmi üç yıllık mesleğinden çıkarıldı. Ailesini geçindirebilmek için seyyar satıcılığa başladı. Kentin sokaklarında, o mahalle senin bu mahalle benim mallarını satmaya çalışıyordu artık. Bütün seyyar satıcılar gibi belediye memurlarının önünden kaçmayı öğrenmişti. Yakalanmamak için onlardan daha hızlı koşuyordu. Kovalandıkça kaçtı, kaçtıkça kovalandı. Bu kaçma kovalamalar sonunda zayıfladı, inceldi, dal gibi kaldı. Uzun yıllar sağlıklı yaşadı.

Ay ışığında yaşanan o olaydan kısa bir süre sonra hükümet değişikliği oldu. Yeni yönetim çok geçmeden Reşat Erez'i görevden alıp merkeze atadı.

Sporsever vali yeniden etkin göreve getirileceği güne kadar, başkentteki, "Mülkiyeliler Birliği" lokalinde tavla oynayarak vakit geçirdi.

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene
görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü, deneme,
eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni:
Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu: Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba,
Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran Kapak düzenleme:
MUSTAFA AZİZ DURMUŞ (azizdijital@gmail.com)

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini
koymayı görev bilir. Başka bir yerde yayınlanmış yazılar
dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez.
Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu
yazarlarındandır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti
ödemez. DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR
